

AZ ELEKTRONIKUS TÁVOKTATÁS HELYZETE ÉS PERSPEKTÍVÁI

AZ E-LEARNING, SZÉLESEBB ÉRTELEMBEN A NYITOTT és távoktatás fejlődési sajátosságait vizsgálva a nemzetközi, főként európai uniós tapasztalatok alapján, meghatározó tényezőként azonosíthatjuk, hogy az információs és kommunikációs technológiák fejlődésével és az életen át tartó tanulás (lifelong learning) stratégiai szerepének növekedésével új helyzet állt elő ezen a területen, amit úgy a reálszféra folyamatai, mint az Európai Unió programjai is megerősítenek.

Az oktatásügy a távoktatást, nyitott képzést hosszú ideig, az oktatási politikák perifériáján kezelte. A változás a kilencvenes évek közepén kezdődött, a fejlődés lényegében azóta lényegében töretlen. Az e-learning és a távoktatási rendszerek fejlődésének közismert fő motiváló okai az oktatás iránti növekvő, diverzifikálódó igény, a hatékony, térben és időben rugalmasan és jó minőségben terjeszthető tananyag, a fajlagos oktatási költségek csökkentésének igénye, valamint az egyre több ember számára szükségessé váló továbbképzés biztosítása. Az e-learning új lehetőségeket, kihívásokat teremt az *innovatív oktatás* fejlesztésére, segíti a *transzparens megoldások* terjesztését.

Az e-learning fejlődését befolyásoló tényezők között politikai, szakmai, technológiai és az üzleti elemekkel egyaránt találkozhatunk. A politika és a közbeszéd általában véve szívesen hivatkozik az információs technológiák és az oktatás összekapcsolásából származó ígéretes lehetőségekre, a térbeni és időbeli rugalmasság biztosította kétségtelen potenciált kivetítve az esélyegyenlőség megteremtésére, a fizikai és szociális elszigeteltségek feloldására. Ezeket az elemeket a különböző modernizációs programok igyekeznek hatékonyan integrálni és a kilencvenes évek első felétől, a távoktatás, majd később az e-learning fokozatos előtérbe kerülésének, népszerűvé válásának szakaszától ez a megközelítés egyre szervezettebben épült be a politikai retorikába.

A modernizációt segítő fontos elemként említendő a távoktatás és az e-learning tekintetében az elmúlt évtizedben, hogy az erre irányuló *politikákat a folyamatos integrálódás jellemezte*. A korábbi szakmai és intézményi elszigeteltségből az információs és kommunikációs technológiák folyamatos, intenzív fejlődésének okán az élethossziglan tartó tanulás elvének megerősödésével és gyakorlattá válásával egyre inkább a gazdasági és társadalmi politikák fősodrába kerültek ezek a módszerek, és fokozatosan sor kerülhetett az önálló értékek és eszközrendszer kialakítására és érvényesítésére, a szakterület önállósodására. Az e-learning ugyanakkor kétségkívül

– számos korábbi várakozásra rációfolva – inkább lassú fejlődés mint forradalmi változás formájában valósul meg.

A szakmai közvélemény kritikussabb részének véleménye szerint ugyanakkor a hálózat útján biztosított oktatás minősége és költséghatékonysága *meggyőző léptékben még nem bizonyított*, az elektronikus tanulást propagáló okfejtések gyakran túlszaladnak a realitásokon. A rendszerek, hálózati erőforrások összekapcsolhatósága nehezebbnek bizonyul, mint sokan hitték. Továbbra is kérdéses, hogy végül is képes-e arra a technológia, hogy megváltoztassa a tanárok tanítási, illetve a diákok tanulási módszereit. Az elektronikus távoktatás gazdasági életképességének kérdése is nyitott: a sokat idézett költséghatékonyság igen komplex kérdés és általánosságban kevésbé, sajátos tanulási helyzetekben részben tekinthető bizonyítottnak.

Ha abban próbálunk tájékozódni, hogy napjainkban milyen *e-learning definíciók, értelmezések* használatosak, szakmai körtől és földrajzi-kulturális régiótól függően sokféle megközelítéssel találkozunk. Ezeknek keveredése, következetlen vagy éppen megtévesztő használata egyfajta magyarázatot ad arra is, hogy miért hiányzik egy szakmailag támadhatatlan és a „fogyasztó”, a tanuló oldaláról is hiteles interpretálás.

Az európai uniós program-dokumentumokban használt legutóbbi értelmezés szerint az e-learning a technológiák megbízható alkalmazásán alapul, de módszertan, pedagógia orientált. Az e-learning ugyanakkor közösségi tevékenység, és elő kell segítenie a felhasználók közötti kapcsolatokat, interakciót. Az intézményekben az elektronikus távoktatás bevezetése szervezeti változásokat és a tanárképzés fejlesztését igényli. Összesítve: *Az e-learning a korszerű multimédia technológiák és az internet alkalmazása az oktatás minőségének javítása érdekében, elősegítve a forrásokhoz való hozzáférést, információcserét, és együttműködést (European Commission eLearning Action Plan 2001. március).*

Érdeemes idézni egy szakmailag pontos hazai eLearning meghatározást, amely szerint: az e-tanulás olyan számítógépes hálózaton elérhető nyitott képzési kurzus, amely

- a képzés legnagyobb részének szervezését,
- a tutor-tanuló kommunikációt, valamint
- a számítógépes interaktív oktatószoftvert egységes keretrendszerben teszi hozzáférhetővé a tanuló számára.

(Zarka Dénes, eMódszertan, Műegyetemi Távoktatási Központ www.bme-tfk.bme.hu)

A nemzetközi tapasztalatok is megerősítik, hogy az elektronikus távoktatás hatékony felhasználását több *téves nézet* is gátolja. Így nem igaz, hogy az e-learning eleve kifejezetten olcsóbb megoldás – előnye inkább a hatékonyságban, az időbeli és térbeli rugalmasságban, a teljesítménynövelésben, a gazdag oktatási eszköztárban keresendő. Kétségtelen, hogy nem éri el még a „kritikus tömeget” a módszertanilag meggyőző és üzletileg sikeres e-learning fejlesztések, innovációk száma. Sok gyenge minőségű termék, megoldás van a piacon, ahol e-learningként a meglévő tananyagok szerkesztetlen online verzióját terjesztik.

Nem lebecsülendő probléma a politikai retorika és a napi érdekek, tapasztalatok közötti diszkrépancia – a stratégiai célok és a gyakorlati megvalósítás közötti eltérés gyakran jelentős.

A módszertani oldalról, a szakmai tapasztalatok alapján nehéz egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy *elérkeztünk-e a konszolidált modellhez az e-learningben* – mennyiben tekinthető olyan kiforrott jelenségnek, amelyre az oktatáspolitikai fejlesztések és a piaci tervezés során megbízhatóan lehet támaszkodni?

A távoktatásra és e-learningre vonatkozó EU politikák fejlődése, az alapidokumentumok áttekintése

Közismert, hogy az Európai unió alapvető szabályozása (Római Szerződés) nem teszi ki a közösségi kompetenciákat közvetlenül az oktatás területére. Ezeket a részleteket a maastrichti szerződés (1992) említi először a 126. és 127. cikkelyben, annak hangsúlyozásával, hogy a tagállamok közötti együttműködést támogatni kell ezen a területen is. A 127. cikkely nevesíti a távoktatást, mint a fejlesztendő területek egyikét.

Az 1990-es évek második felétől fokozatosan került előtérbe az oktatási rendszerekre irányuló kormányzati politikák harmonizálását célzó nyitott koordinációs módszer alkalmazása az oktatás és képzés területén. Ennek főbb elemei illetve lépései: a közös politikai célkitűzések megfogalmazása, konkrét mérőszámok és mutatók hozzárendelése a célkitűzésekhez, nemzeti cselekvési tervek kifejlesztése és a megvalósítás értékelése a közösség által (*Halász Gábor, TÁRKI IFM Humán Erőforrás Háttér tanulmányok, 2002/4*).

Az ezredfordulón megfogalmazott *e-learning programhoz* vezető főbb EU alapidokumentumok, mérföldkövek – amelyekben egymáshoz képest fokozatosan változott és artikulálódott a tartalom, a módszertan, a technológia és a szociális dimenzió (hozzáférés biztosítása) összefüggése – az alábbiak:

1991: *Memorandum a nyitott távoktatásról az Európai Közösségekben*

Memorandum on Open Distance Learning in the European Community

1995: *Fehér Könyv az oktatásról és képzésről*

Teaching and Learning: Towards a Learning Society, White Paper on Education and Training

1996: *Tanulás az információs társadalomban*

Learning in the Information Society – Action plan for a European education initiative

1997: *A tudás Európája felé Irányelvek az oktatásról és képzésről 2000 – 2006.*

Towards a Europe of Knowledge

1999. december: *eEurope kezdeményezés – Információs társadalom mindenkinek*

eEurope – An Information Society For All

2000. március – *Lisszaboni EU Csúcsértekezlet:*

Célkitűzés: Az Európai Uniónak 2010-re a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú társadalmává kell válnia

2000. május: e-learning – A jövő oktatásának tervezése

Designing Tomorrow's Education

Ez az első, az elektronikus távoktatás szisztematikus fejlesztésére irányuló uniós stratégia az alábbi főbb elemeket tartalmazta:

- eszközellátottság, infrastruktúra és hálózati hozzáférés fejlesztése, a multimédia számítógépek elterjesztése,
- a képzés fejlesztése minden szinten – az új technológiák alkalmazásához szükséges készségek fejlesztése, innovatív oktatási modellek fejlesztése, tanárok és oktatók képzése,
- kiváló minőségű multimédia tartalom és szolgáltatások fejlesztése, a multimédia ipar és a felhasználók közötti kapcsolatok szorosabbra fűzése, az oktatást segítő tanácsadó szolgáltatások (vocational guidance services) fejlesztése,
- a tudásközpontok – egyetemek, iskolák, kulturális és közösségi intézmények – elektronikus hálózati összekapcsolásának, együttműködésének segítése (networking).

2000. június – eEurope cselekvési terv –

eEurope 2002. Action Plan

2000. október: Memorandum az egész életen át tartó tanulásról

Memorandum on Lifelong Learning

2001. március eLearning cselekvési terv

eLearning Action Plan

2002. június: eEurope 2005

Az eEurope kezdeményezés második fázisát fémjelző program fő céljai, kulcsszavai világos gazdasági prioritásokat jeleznek:

- beruházásösztönzés, munkahelyteremtés,
- hatékonyság, termelékenység növelése,
- közszolgálatok modernizálása,
- „e-inclusion” – hozzáférés
- szolgáltatások, alkalmazások, tartalom előállítás ösztönzése, új piacok teremtése,
- szélessávú internet, az információ biztonsága.

2002. december: e-Learning program 2004–2006, az információs és kommunikációs technológiáknak az oktatásba és képzésbe történő integrálásáról.

Multi-annual programme (2004–2006) for the effective integration of information and Communication Technologies in education and training systems in Europe)

Az e-learning program prioritásai:

- a digitális megosztottság megszüntetése,
- az egyetemek terén: virtuális campus, virtuális mobilitás,
- az iskolák számára partnerségek létrehozása az interneten (twinning),
- transzverzális, szektorok és programok közötti tevékenységek, monitoring.

Az uniós programalkotás stratégiai irányai a technológia fejlődését és a társadalmi igények változását követve fokozottan tolnak el, a szerves fejlődés szakaszait

bejárva, az infrastruktúrafejlesztés – hálózati hozzáférés – digitális műveltség fejlesztése – tanárképzés – tananyagfejlesztés – hálózati alkalmazások – kollaboratív működés elemeken keresztül.

Figyelemre méltó ugyanakkor az *Európai Bizottságnak 2003. végén nyilvánosságra hozott, a lisszaboni stratégia előrehaladását elemző időközi beszámolója* (Education and Training 2010 – The success of the Lisbon Strategy hinges on urgent reforms http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/jir_council_final.pdf), amelyben élesen rámutat azokra az elmaradásokra, amelyeket az EU tagországok a tudásalapú társadalmak megteremtésével kapcsolatban felhalmoztak, és hangsúlyosan figyelmeztet, hogy az élethossziglan tartó tanulás következetesebb érvényesítése, az *emberi erőforrásokba történő beruházások lényeges növelése* nélkül a kitűzött célok elérése nem teljesíthető. Az Európai Unió lemaradása globális versenytársaitól, így – ahelyett, hogy csökkenne – tovább növekszik, és a 2000-es lisszaboni csúcstalálkozón kitűzött stratégiai célok az európai tudásalapú társadalom megteremtéséről alapvetően veszélybe kerülnek.

Az európai távoktatási politikák sajátosságai

Az (elektronikus) távoktatási politikára az európai tapasztalat szerint jellemző, hogy

- akkor kerülnek kidolgozásra, mikor spontán kezdeményezések már működnek,
- az első fázisban infrastruktúra-fejlesztések a jellemzőek, majd
- ezután a minőségbiztosítási, információs projektek és a felhasználók által kezdeményezett (user-driven) projektek szakasza következik, ezután
- a távoktatási politika elmozdul a szélesebb kontextusú politikai fejlesztések – oktatási innováció, gazdaságfejlesztés, iparfejlesztés – irányába, vagy ezekbe integrálódik, és idővel az oktatási, képzési rendszer bevett részévé válik.

A távoktatási politikára vonatkozóan az európai tapasztalat egy kb. ötéves „ciklus-időt” jelez (<http://www.policy.odl.org/index.html>). Sajátos módon a politika mintegy önmagát szünteti meg, amikor sikeresen beteljesedik, vagyis az oktatási/képzési rendszer „normális” részévé válik. Ezek a fázisok az e-learning politikákra is jellemzően alkalmazhatóak. Figyelemreméltó jelenség az európai országokban a távoktatási politikák „átvétele”: viszonylag rövid időn belül több kormány alkalmazott hasonló módszereket és számos esetben felhasználták a korábban más országokban megvalósult fejlesztések tapasztalatait.

Az európai uniós távoktatási politikák *jellegetesen európai elemei*:

- az esélyegyenlőség biztosítása, a technológia fejlődéséből adódó szociális kizáródás elkerülése,
- az európai dimenzió – a hozzáadott érték hangsúlyozása,
- a munkanélküliség leküzdésének előtérbe helyezése,
- a módszertani megalapozottság – a pedagógia, tanulási folyamat kutatása, megismerése, ugyanakkor
- a megvalósult fejlesztések folyamatos vizsgálata és elemzése (monitoring), a tapasztalatok visszacsatolása, a minőség folyamatos elemzése és biztosítása.

Érdeemes felidézni ezzel kapcsolatban az EU Socrates programjának keretében indított, távoktatási tematikájú Minerva kezdeményezésnek az információs és kommunikációs technológiáknak az oktatásban betöltött szerepére vonatkozó kitételét, amely a „kritikus és felelősségteljes” megközelítés és a pedagógiai szempontok érvényesülésének fontosságát hangsúlyozta. Elmondható, hogy a jelenlegi európai tendencia szerint *a figyelem kevésbé az „e”-re, inkább a tanulásra irányul az e-learningben* (eLearning: Designing Tomorrow’s Education An Interim Report 28.2.2002).

Az „európai dimenzió” – előnyök és hátrányok piaci szemmel

Európa hagyományosan meglehetősen tagolt, több szempontból is: eltérőek a nyelvek, a szakképzési és oktatási rendszerek, sokféle nemzeti tanterv és vizsgakövetelmény van alkalmazásban, nem szólva a gazdasági fejlettségben és a nemzeti kultúrákban megnyilvánuló sokféleségről. Eltérő a piacok mérete is, az európai e-learning piac fragmentált, és többségében fiatal, kezdő vállalkozások alkotják, néhány hagyományos céggel, akiknek sikerül az átalakulás „e-vállalkozássá”. Ezért aligha beszélhetünk ma még európai e-learning-piacról, a nemzeti piacok domináns szerepet játszanak. A piac harmonizálásának folyamata lassabban halad, mint a kínálat globalizációja, ezért a szereplők az egyes nemzeti piacok igényeire fókuszáló helyi vállalkozások, szervezetek. A nagy multinacionális szereplők számára aligha gazdaságos a sokszínű, eltérő kultúrájú és relatíve kis nemzetállamok tananyag-fejlesztési piaca.

A profitkilátások és az alacsony belépési küszöb sok és sokféle szereplőt vonz a piacra.

A képzési (nagyvállalati, vállalati) szektor pozicionálása a kereslet és az elfogadottság tekintetében magasabb, mint a közoktatásé és a felsőoktatásé. Az egyetemeken ugyanakkor a hagyományos működési módok alapos átstrukturálására van szükség ahhoz, hogy reális, a hozzáértő vállalkozásokkal való együttműködésre épülő üzleti modellek jöhessenek létre.

A fejlesztés mozgatórugói csak részben azonosíthatóak a ténylegesen felmerülő és azonosítható igények kielégítéseként az oktatási piacon. Gyakori a technológiai megoldások értékesítése által gerjesztett (technology-driven) kínálat. Az Európai Unió programjaiban jellemzőek a különböző projektek keretében előállított kísérleti fejlesztési megoldások, amelyeknek túlnyomó többsége – bár kétségtelenül hozzájárul a modernizációs folyamathoz, az információs társadalom építéséhez – hosszabb távon, a projekt befejeződése után pénzügyileg nem tartható fenn, ritkán szervesül akár az intézmény keretein belül is. A sokféle projektkezdemenyezés, megközelítés rendszerezett áttekintése, lehetséges szinergiáinak kihasználása elsődleges feladattá válik, és ezt segítik az EU elemző (observatory) projektjei. Az e-learning tananyagok és képzések minőségének biztosítását és kritikus vizsgálatát szintén szisztematikus, stratégiai programok támogatják az EU e-learning programon belül. A kutatások kitérnek az e-learning piaci helyzetének és megítélésének, perspektíváinak változására, a jövőbeni trendek elemzésére is.

Az elektronikus távoktatás fejlesztésében jelentős szerepet játszottak a nagyléptékű európai uniós illetve nemzeti hatáskörben megvalósított stratégiai programok.

Figyelmet érdemel az a – elemző kutatások, vizsgálatok által megerősített – tény, hogy a kezdeményezések nagyjából jellemzően felülről kezdeményezett és finanszírozott programok keretében (top-down) valósultak meg. A politikai kezdeményezések számtalan projektet eredményeztek, de az alulról jövő válasz (bottom-up) és a megvalósulás nem mindig találkozott az eredeti nagy ívű elgondolásokkal. A sokféle, gyengén vagy alig koordinált kezdeményezésben számos párhuzamosság található, az alacsony hatásfokú végső hasznosulást jogos bírálatok érik. Bár több evaluációs, átfogó kezdeményezés indult és hozott érdekes eredményeket (MESO, DELOS, e-learning Quality www.odl.org, <http://www.education-observatories.org>) a szétaprózott kezdeményezések, projektek szinergiájának, jobb hasznosulását elősegítendő, meggyőzőbb eredményekre volna szükség.

Hosszú ideig központi kérdésként, egyfajta presztízs megközelítésként jelentkezett a távoktatás és a felsőoktatás, egyetemek viszonyának kérdése. Az európai távgyetemek (UK Open University, Fernuniversität Hagen, UNED-Spanyolország, Holland Távgyetem, Portugál Nyitott Egyetem) egyfajta zászlóshajóként fémjelezték a távoktatási intézményeket, európai szervezetük (EADTU – European Association of Distance Teaching Universities) pedig az uniós politikaformálás kitüntetett intézménye volt. A távoktatás és e-learning szélesebb értelmezésének és intézményi beágyazottságának előrehaladtával a távgyetemek privilegizált szerepe megváltozott és bár a virtuális egyetem, mint oktatáspolitikai hívó szó sikeres pályát futott be (2004-ben is megtaláljuk az EU e-learning program területei között), kevésbé beszélhetünk arról, hogy az egyetemek kitüntetett szerepet játszanának az e-learning intézményesülésének mai folyamataiban Európában. Figyelmet érdemel, különösen az ázsiai régió, százezres nagyságrendű mega-egyetemeinek kifejlődése, ugyanebben az időszakban (*John Daniel 1996*).

Egy átfogó európai uniós eLearning kutatás tapasztalatai

Az EU oktatási és infokommunikációs területén is komoly visszhangot kiváltott „L-Change” – European Observatory on IST (Information Society Technologies) Related Change in Learning Systems EU IST Programme (2001–2003) projekt az European Commission információs társadalom főigazgatóságának támogatásával valósult meg. (www.education-observatories.org). Az információs és kommunikációs technológiáknak az oktatási rendszerekre gyakorolt hatását részletesen, számos aspektusból (infrastruktúra, kereslet-kínálat, piaci tényezők, politikai és strukturális elemek stb.) vizsgáló, kilenc országra (közte a csatlakozó országok közül a Műegyetemi Távoktatási Központ révén elsőként Magyarországra) kiterjedő kutatás vizsgálati módszertana a szakirodalom, sajtó és internet-kutatáson kívül oktatási szakemberekkel és piaci szereplőkkel folytatott interjúkra, Delphi kérdőíves felmérésre, az innovatív gyakorlat feltárására terjedt ki, és szektorálisan vizsgálta a politikákat, stratégiákat, az oktatási piacot, és ennek alapján igyekeztek előrejelzéseket, jövőbeli scénáriókat kialakítani.

A kutatás eredményeit összefoglalva, a kritikus, de konstruktív vizsgálat szerint az e-learning egyenlőre több várakozást keltett, mint amennyi valós teljesítményt tudott

felmutatni. A megítélések és prognózisok elemzése azt mutatja, hogy az e-learning terület kevésbé sínylette meg az internetes tőzsdei léggömb kipukkanását, az elektronikus piacok visszaesését, mint más e-ágazatok, különösen az e-business. A piacra ugyanakkor bizonyos mértékig továbbra is jellemző az átláthatóság és a megállapodottság hiánya és az ezzel járó bizonytalanság. Jellemző, hogy a technológiai fejlesztések és kevésbé a képzési szükségletek határozzák meg a fejlődést. A konszolidációt gátolták az eltúlzott várakozások és a túlhajtott promóció is.

Az európai *e-learning piac jellemző tulajdonságaihoz tartozik*, hogy alakulóban lévő, nehezen átlátható területről van szó. A termékek minősítése nem egyszerű a megállapodott kritériumok hiányában. A kezdeti költségek magasak, a megfelelő infrastruktúra sok helyen hiányzik. A költséghatékony megoldásokat nehezíti az európai oktatási rendszerek sokfélesége, a nyitottság hiánya, a nyelvi és kulturális sokféleség okán is fragmentált piac, amely kondíciók mellett nehéz megfelelő eladási mutatókat produkálni. Ugyanakkor csekély az együttműködési készség a piaci szereplők között, amit szektorális (felsőoktatás – szakképzés – vállalati képzések) átjárási nehézségek is súlyosbítanak. A minőségbiztosítás, akkreditáció fontossága elvben elismert, de a sok párhuzamos kezdeményezés csökkenti a hatékony megközelítést.

A piaci tendenciák, a reálszféra várakozásai alapján elmondható, hogy a közzsféra e-learning beruházásai nem csökkennek, a vállalatoknál a beruházások üteme némileg lassul. Az e-learning cégek kerülnek a kockázatot, inkább csak középtávra terveznek, kevés beruházást igénylő megoldást és piaci szegmenseket keresnek. Így ugyanakkor *javulhatnak az oktatási piac hagyományos szereplőinek, különösen az egyetemeknek az esélyei* – saját e-learning fejlesztésekkel, vagy együttműködve a kvalitásos vállalkozásokkal.

Érdeemes felidézni a nemzetközi információs és kommunikációs technológiai nagyvállalati szektor prominens képviselőiből alakult eLIG (European eLearning Industry Group) 2003-ban az e-learning fejlesztésével kapcsolatban közzétett ajánlásait az Európai Bizottságnak (<http://www.elig.org>), amelyek *az e-learning szervezését elősegítő közeg fejlesztésére irányulnak*. Ilyenek:

- az e-learning holisztikus megközelítése,
- a jobb megértés elősegítése, annak érdekében, hogy az e-learning előnyei széles körben kiaknázhatóak legyenek,
- kézzelfogható előnyök demonstrálása minden állampolgár számára,
- a vásárlóerő fejlesztése ezen a területen,
- standardok, interoperabilitás fejlesztése,
- technológia-tartalom-humán tényező együttes kezelése, végül is, elősegítendő, hogy a pozitív, meggyőző e-learning tapasztalatok elérjék a kritikus tömeget.

Oktatási intézmények és az e-learning

Az oktatási intézményekben, különösen a felsőoktatásban, az e-learning az intézmények modernizációjának – elvben – elismert eleme. Az uniós kezdeményezések hatékonyságát vizsgáló elemzések szerint ugyanakkor kétségtől kevés az átfogó, fenntartható, technológiailag és pedagógiailag megalapozott e-learning beruházás

(<http://www.meso.odl.org/index.html>), a legtöbb fejlesztés kisebb léptékű, elszigetelt, kísérleti fázisban alkalmazott, projektalapú kezdeményezés. Az oktatók és tanulók viszonylatában a felmérések – de a nyilvánvaló közhangulat – alapján is az *oktatók felkészültségének és motivációjának hiánya* komoly gátló tényező. Az alulf finanszírozott rendszerekben az oktatók (anyagi) kompenzációjának hiánya egyenesen ellenérdekeltségekhez vezethet. A *tanulók inkább a hatékonyság növekedését*: kényelmesebb és eredményesebb tanulást várnak az e-learningtől mintsem innovatív pedagógiai megoldásokat.

Míg a felsőoktatás – kevés kivétellel – szokásos konzervativizmusával viszonyul számos modernizációs kihíváshoz, így az infokommunikációs fejlődésekhez, az elektronikus távoktatás elemeinek bevezetésére gyakran tekintenek úgy, mint a szervezettebb, megbízhatóbb, a szó jó értelmében industrializált, „fogyasztóközpontúbb”, gazdaságosabb, hatékonyabb felsőoktatás elősegítőjére. Legtöbb esetben az intézményi megvalósulást vizsgálva azt találjuk, hogy elszigetelt, az intézményfejlesztési tevékenységbe nem, vagy perifériálisan illeszkedő, finanszírozási-működtetési háttér nélküli, néhány oktató – jobbára nem elismert vagy kompenzált – kezdeményezésén alapuló, hosszabb távon a legkritikább esetben fenntartható projektekből manifesztálódik az e-learning.

Ha azt vizsgáljuk, hogy mindezen megszorításokkal *hol működik meggyőzően az e-learning*, a legjobb példákat ott találjuk, ahol rendszeresen, ütemezetten, viszonylag kis ismeretegységeket, időben rugalmas módon, nagyobb számú tanuló számára, ellenőrzött körülmények között kell átadni. Ilyen tanulási helyzeteket *jellemzően a nagyvállalati belső képzéseknél találunk*. Ezt támasztja alá, hogy például az információtechnológiai iparban a felmérések szerint a vállalati képzések 60 százaléka e-learning.

A kezdeti vegyes tapasztalatok a technológia megbízhatóbbá válásával, a módszertani-pedagógiai tapasztalatok konszolidálásával és szervezettebb beépülésével a megoldásokba, termékekbe, megteremthetik a meggyőzőbb működés feltételeit.

Pillantás a tengerentúlra – az európai és az amerikai e-learning

A távoktatás és az információs és kommunikációs technológiák fejlődésével rohamosan teret nyerő elektronikus távoktatás, e-learning jellegzetes eltéréseket, különbségeket mutat az amerikai (ideértve az USA-n kívül a kanadai és az ausztrál gyakorlat túlnyomó részét is) és az európai gyakorlat, módszerek tekintetében. Az e-learning piaci helyzete és fogadtatása, a fejlődés dinamikája és a vevők attitűdje is eltér a világ más részein.

Ha összehasonlítjuk az elektronikus távoktatás, e-learning európai és az Egyesült Államok-beli fejlődését, annak perspektíváit, azt találjuk, hogy Európában a nyelvi, kulturális és a pedagógiai módszerekben, megközelítésekben jelenlévő sokféleség okán az amerikai piac gyorsabban fejlődik, az USA jóval „agresszívebben” fejleszti az e-learninget, ugyanakkor Amerikában sokkal inkább az e-learning egyszerűsített, technikaorientált megközelítésével találkozunk. Az Egyesült Államokban a távoktatás és újabban az e-learning értelmezése hagyományosan technológiai jellegű, a

tanórák képi rögzítése és műsorszórás jellegű közvetítés egyenes adásban vagy felvételtől, ilyen műsorok műholdas (később internetes) átvitele ebben a kategóriában kezelődik. E-learningnek minősül így a tananyagok (gyakran szerkesztetlen) internetes hozzáférhetősége, néhány egyszerű interaktív elem használata, a sokféle verzióban hozzáférhető tanulásmenedzsment rendszerek akár legegyszerűbb alkalmazása is. Jelentős szerepet kapnak a vonatkozó politikai dokumentumokban a kereskedelmi és szerzői jogi kérdések. (a Distance Education Policy for 21st Century Learning American Council of Education March 2000 http://www.acenet.edu/washington/distance_ed/2000/03march/distance_ed.html).

Az e-learning technológiák lassabban nyernek teret Európában, de a várakozások szerint bevezetésük után gyorsabban fognak széles körben elterjedni. A tanulásmenedzsment és tartalommenedzsment keretrendszerek is lassabban terjednek kontinensünkön és kisebb a fogékonyság az e-learning szabványok alkalmazására. (Jane Massy, *The Learning Citizen* 2003. április http://www.learningcitizen.net/download/LCCN_Newsletter_N5.pdf.)

Az amerikai felsőoktatási statisztikák szerint a 2000–2001. tanévben a felsőoktatási intézmények 56 százaléka kínált távoktatási kurzusokat, több mint 3 millió hallgatónak (31 százalékuk nem kínált ilyen oktatást és nem is tervezte, 12 százalék tervezte a következő három évben). A kurzusok bármilyen szinten értendők: ideértve a posztgraduális, tanfolyami, szakmai továbbképző stb. oktatást. Az állami intézmények jóval aktívabbak ezen a területen: 90 százalékuk, míg a magánegyetemek alig 30 százaléka kínált távoktatást. (A survey of traditional and distance learning higher education The National Education Association 2000. június <http://www.nea.org/he/abouthe/dlstudy.pdf>). Az egyes kurzusokra eső hallgatói létszámok és az egyes intézmények által kínált kurzusok száma viszonylag alacsony (25 százalék 100-nál kevesebb hallgató, csak 15 százalék a 2500 feletti létszám – az intézmények 25 százaléka 1–10 kurzust, 25 százaléka 11–30 kurzust kínált). Az intézmények 19 százaléka kínált diplomához (degree or certificate) vezető, teljes mértékben távoktatási programokat.

Az e-learning helyzetét a *közép-kelet-európai régióban, az EU csatlakozásra váró országok körében* úgy jellemezhetjük, hogy ennek az országcsoportnak a modernizációs kihívás, az uniós csatlakozás feladatai és az információs társadalom építése halmozott feladatot jelent. Az európai integráció kétségkívül fontos szerepet játszott a nemzeti stratégiák és prioritások meghatározásában. Az információs társadalom fejlesztésének területén a csatlakozó országok az „eEurope” kihívására az „eEurope+” közös kezdeményezéssel válaszoltak (eEurope+ Progress Report http://www.emcis2004.hu/dokk/binary/30/17/3/eEurope_Final_Progress_Report.pdf).

Jelentős kormányzati programok indultak az elmúlt években az információs társadalom fejlesztésére. Ugyanakkor a fejlődés gátja – országonként eltérő mértékben és irányultsággal – a viszonylag alacsony személyes vásárlóerő, magas telekommunikációs és számítógépárak és a meglehetősen költségérzékeny e-learning piac. Az oktatási rendszerek általános finanszírozási gondokkal terheltek és az alacsonyabb szintű technológiai ellátottság és internet-hozzáférés okozta hátrány is lassan számolódik fel.

Az oktatási intézmények konzervativizmusa és forráshiánya, továbbá a kevésbé konszolidált piaci viszonyok tovább nehezítik a helyzetet. Az Európai uniós csatlakozás modernizációs kihívását és az informatikai fejlesztéseket az emberi erőforrás-fejlesztés stratégiai fontosságú feladataival együtt kell a közeli jövőben megoldani.

Az EU csatlakozás várható hatása, hogy az élethosszig tartó tanulás stratégiájával összhangban – főleg az államigazgatásban, a vállalkozói szférában, a non profit régióban, és a felsőoktatásban tevékenykedők számára – fontos lesz a távoktatási keretek közötti önképzés. A kisvállalkozásoknál szintén előtérbe kerülhet az e-learning, hiszen a hagyományos képzésben való részvétel az ő esetükben, a klasszikus képzésben való részvétel jelentős kapacitás kiesést jelent. Egyelőre kevésbé elterjedt körökben az e-learning, azonban várható, hogy – például a szolgáltató és mezőgazdasági kiscégekre vonatkozó szabályok és tudnivalók állandó változása miatt – a folyamatosan frissíthető és bárholonnan, bármikor elérhető tananyag könnyítheti az ügyvitelt ebben a szektorban.

Összefoglalás és előretekintés

Az e-learninggel kapcsolatban az illúziók, a korábbi eufória realisabb gondolkodásnak adta át a helyét. A kijózanodás időszakát követően a korábban jósoltnál lassúbb, de biztos növekedés várható, a piac szolid új pályára állt, a kereslet erősödik az újabb generációk, letisztult, az igényeket fokozottan figyelembe vevő megoldások iránt. A legfontosabb aktuális folyamatok ezzel kapcsolatban, hogy az online tanulási technológiák és tartalmak kínálata növekszik, a technológiák és a módszertanok konvergálnak, a különféle megközelítések sokfélesége letisztult, a szereplők száma csökken, piaci konszolidációval számolhatunk és várható a tömegtermékek megjelenése. A várakozások fontos része, hogy az e-learning megoldások elfogadottsága minden szektorban javul.

Az egyre fejlettebb és szélesebb körben elérhető, könnyen kezelhető technológiai megoldások megjelenésével és a különböző tanulási helyzetekben történő alkalmazásával a hangsúly az elektronikus megoldások integrált alkalmazására, az oktatás minőségének és hatékonyságának javítására tevődik. A távoktatás, sőt az e-learning fejlesztésének eredeti mozgatórugói: a hozzáférés, a rugalmasság időben és térben ugyancsak fontos tényezők maradnak, bár ezek a felhasználási értékek ártékelődnek. Szűk keresztmetszetként jelentkezik ugyanakkor az ehhez szükséges, szakmailag és tudományosan megalapozott oktatásmódszertan, továbbá a minőség szisztematikus kezelése. A sokféle szempont, megközelítés rendszerezett áttekintése, lehetséges szinergiáinak kihasználása elsődleges feladattá válik.

Az elektronikus távoktatás jövőjével kapcsolatos tendencia a *konvergencia*, a távoktatásban használt technológiai módszerek, a tartalomszórás technikái (modes of delivery) között. A blended learning – „kevert módszerű” – tanulás előretörése várható: az e-learning integrálódik a különböző képzésekbe, kiegészítve és nem helyettesítve a hagyományos módszereket.

Európai viszonylatban valószínűleg felértékelődnek és előtérbe kerülnek a jelentős állami kezdeményezések: az e-learningre vonatkozó kereskedelmi prognózisok

az elmúlt időszakban érezhetően túlbecsülték a szabad piac potenciálját és a fejlődés sebességét.

Az elektronikus távoktatás térhódításának az oktatási szektorban a továbbképzés, posztgraduális képzés lehet a legfőbb színtere. Az ilyen módon érintett hallgatók motivációja erős, szűkebb szakterületek irányába igyekeznek orientálódni, ugyanakkor az ország különféle szögleteiben élnek. A távoktatás alkalmas médium egy potenciálisan jövedelmező hallgatóság elérésére, ráadásul oly módon, hogy az számukra is hatékony megoldásokat és kényelmet nyújt.

Szükséges, hogy az e-learning a különböző oktatási szektorokban, az alapfokú közoktatástól a felsőfokú tanulmányokon át a vállalati képzésekig átlépje azt a kritikus tömeget, amikor a technológiai előnyök gazdaságosan kihasználhatók.

A piac fejlődését segítő elemek közé sorolhatjuk az e-learning kultúra fejlesztését, az infrastruktúra fejlesztését, a keresletet élénkítő kormányzati kezdeményezéseket (adókedvezmények, központi források az oktatási intézmények beruházásaira), a nemzetközi politikai környezet fejlődését, a standardok fejlesztését, a megbízható tanúsítási rendszerek, akkreditáció fejlesztését, az innovatív pedagógia támogatását.

Szűk keresztmetszetként jelentkezik ugyanakkor a technológia által biztosított lehetőségek tárházának kiaknázásához szükséges, szakmailag és tudományosan megalapozott oktatásmódszertan szisztematikus kezelése. Visszatérő és valójában mindmáig megoldatlan továbbá a minőség kérdése.

Az e-learning és az új oktatási paradigmák segítettek abban, hogy az oktatás politikai szerepe és elismertsége növekedjen, ugyanakkor gyorsabb konszolidációját gátolta, hogy gyakran túlságosan gyorsan és felületesen épült be a politikai programokba. *Ezért van nagy jelentősége annak, hogy szakmailag megkérdőjelezhetetlen alapossággal kerüljenek a nagy léptékű, különösen közsférabeli fejlesztések megvalósításra.*

SZÜCS ANDRÁS